

## ADATOK KELEMEN LAJOS ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ

A *diák Kelemen Lajos* címmel közölte a Hét\* Csetri Elek értékes írását Kelemen Lajos pályaindulásáról. Közlésének indítéka a kolozsvári egyetemi levéltárban újonnan megtalált azon iratsomó, amelynek darabjai Kelemen Lajos ifjúkori tanulmányainak, egyetemi felkészülésének és pályakezdésének — eddig meglehetősen kevésbé ismert — időszakáról tudósítanak.

A levéltári iratsomó első darabja Kelemen Lajosnak a marosvásárhelyi Református Főgimnáziumban 1896. június 25-én nyert érettségi bizonyítványának közjegyzői másolata. Megállapítható belőle az „érettségi vizsgálat“ bizottságának összetétele, a végzős diák egyes tantárgyakból való minősítése, és levonható néhány következtetés Kelemen Lajos szellemi és lelki fejlődésével kapcsolatban. Anélkül, hogy vitatható lenne — az ifjú Kelemen által méltán példaképnek tekintett — Koncz József szerepe Kelemen Lajos fejlődésében, eddigi ismereteinkkel ellentétben: történelemből nem Koncz, hanem az ugyancsak jól képzett Bihari Sándor volt a tanára. Koncz Józsefnél latin nyelv- és irodalmat hallgatott. Mindkét tanáránál jeles minősítést szerzett. A második következtetés az, hogy az érettségien elnöklő személy — az eddigi, szóbeli forrás alapján ismert tudásunkkal ellentétben — Dósa Elek kollégiumi főgondnok volt (a „jogtudor“ és az Erdélyhoni jogtudomány már 1867-ben elhunyt jeles szerzőjének a névrokona), és nem Szádeczky Lajos, az akkori kolozsvári egyetem neves történelemprofesszora. Szádeczky az 1896—1900 közötti időszak egyetemi éve alatt játszott nagy szerepet Kelemen Lajos formálásában.

Az egyetemi levéltárban őrzött tanulmányi iratsomó második darabja — a kolozsvári egyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karán végzett tanulmányok látogatási igazolványának (diáknyelven: indexnek) másolata — bizonyítja, hogy a „bölcsész“ (történelem-földrajz szakos) diák magyar történelemből és egyes történeti segédtudományokból (oklevéltan, történeti kútfők ismerete, kronológia) hallgatta Szádeczky Lajost. Kedvenc professzoránál 17 előadást és gyakorlatot hallgatott, illetve végzett. Leckekönyvének tanúsága szerint Szádeczky „Igen szorgalmas“, „Igen kitűnő“, „jelesül dolgozott“ minősítésekkel értékelte tudásszomjától égő tanítványa szorgalmát és eredményeit.

Másik nagynevű professzora, az 1892-től Kolozsvárt működő Márki Sándor, aki az egyetemes közép-, új- és legújabbkor történetére tanította. Professzorának szülőföld-szeretete és liberális szelleme éppúgy hathatott az ifjú Kelemen Lajos szellemi fejlődésére, mint enciklopédikus tudása, nagy nyelvismerete és tárgya iránti felelősségtudata. Mint előbbi tanárainál, Márki Sándornál is kitűnt szorgalmával és eredményeivel.

Hasonló dicséretesen dolgozott Schilling Lajos egyetemi magántanárnál, Vajda Gyulánál (akinek nevét Kelemen Lajos anekdotái gyakran felelevenítették), Gergely Sámuelnél és Széchy Károlynál. A történelem iránt már gyermekkorától kezdve szenvedélyesen érdeklődő és

\* XIII. évf., 1982/19. sz. 9—11. l.

kutató lelkületű Kelemen Lajos számára, természetesen, azok voltak az eszmenyi tanárok, akik — koruk nagy forrásközlő nemzedékének tagjai sorában — maguk is éjjel nappalra téve dolgoztak és jelentettek meg munkáikat. A már említettek mellett szakmai fejlődésében életre szóló tényezőnek bizonyult, — állapítja meg Csetri Elek —, hogy az első évben a kiváló klasszika-filológus és műfordító Csengeri Jánostól latin nyelv- és irodalom kurzust is hallgatott, s ezzel tovább fejlesztette — a középiskolában Koncz Józsefnél megalapozott — latin tudását. Második egyetemi évétől — bár nem vonzódott különösebben a filozófia, filozófiatörténet és lélektan diszciplinákhoz — korának jelentős filozófus professzorát, Böhm Károlyt is hallgatta, akinek kurzusai — köztük az etika — csak erősíthette logikus gondolkodását és legendás erkölcsi tartását. Későbbi tanári munkájában csak segíthette az az előképzettség, amit az ugyancsak neves Schneller Istvántól — neveléstan, metodika és pedagógiai gyakorlatok hallgatása révén — kapott, a különben vérbeli előadónak született Kelemen Lajos.

A tudományos fokozatot jelentő doktorátus helyett, a diák Kelemen Lajos — egyrészt nonkonformizmusa és a doktorátustól való idegenkedése, másrészt szerény anyagi lehetőségei miatt — a tanári hivatással együttjáró vizsgákat választotta. Ez sok kellemetlen következménnyel járt tudományos pályájának alakulása rendjén, de nehéz anyagi helyzetében a középiskolai tanári katedra kinalkozott biztosabb kenyérnek. Tanári felkészülésének első komoly erőpróbája az alapvizsga letétele volt, amire — előkerült vizsgajegyzőkönyve a bizonyosság rá — megkésve, egyetemi tanulmányai vége felé, 1900. május 26-án került sor, általános „dicséretes“ eredménnyel.

Amint a szóbanforgó iratcsomó következő darabjából kiderül, később szakvizsgájával is alaposan megkészt. Ezt a vizsgáját 1901 őszén szándékozta letenni. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez címzett kérvényében azzal indokolta vizsgái elmaradását, hogy szegénysége — az őt erősen igénybe vevő — „nevelői állás“ vállalására kényszerítette már egyetemi éve alatt is. (Az egyetemi évek utáni évben ugyancsak ebből tartotta fenn magát: Gidofalvi István közjegyző házában nevelősködött.) E kérvényben óhajtott időpont helyett csak 1903. október 19-én sikerült letennie a tanári pályára képesítő szakvizsgát, amelynek bizottsága a „jelölt szakvizsgáját úgy történelemből, mind földrajzból dicséretes fokozattal“ fogadta el.

Kelemen Lajos már egyetemi tanulmányainak végzésekor igen alapos — társai közül messze kimagasló — szakmai-histórikusi felkészültséggel rendelkezett. Végzése évében már több, mint negyedszáz tanulmány, cikk és ismertetés jelent meg tőle. Tudása, lelkes ügybuzgalma és biztató tudományos indulása azonban nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy tudományos pályán helyezkedhessen el. Ezért az 1900-as évek elején a tanári pályán keresett boldogulást. Az Egyetemi Könyvtár napidíjasi állásának kiegészítésére, 1905 februárjától helyettes tanárként, aztán óraadóként, végül az 1907—8-as tanévtől kezdve mint „rendes tanár“ a kolozsvári unitárius kollégiumban működött, s az utolsó iskolai évben az egyházi levéltárosi tisztséget is betöltötte. Így lát-szik, — állapítja meg Csetri Elek —, hogy ezidőtájt határozta el: ezután tanári állásából tartja fenn magát. Ezt igazolja a felszínre buk-kant egyetemi iratcsomó utolsó darabja, amely az 1908. április 27-én letett — véglegesítőnek számító — „pedagógiai vizsgálat“-ról értesít.

Múzeum-egyleti pályafutásában is ezidőtájt következett be változás; 1909-ben hivatalosan is megbízták az egyesületi titkári állás teendőivel. Tanári és egyesületi titkári állását 1918-ig viselte, amikor az EME levéltárához rendelték be.

Kelemen Lajos egész pályakezdését végigkísérték tehát egyetemi és tanári vizsgái. Az egyetem elvégzése után mutatkozó anyagi és hivatali bizonytalanságok, a párhuzamosan viselt középiskolai és egyesületi titkári állás és egyéb elfoglaltságok azonban nem tudták megakadályozni történetírói tevékenységében. Bizonyoság rá — zárja közlését Csetri e megállapítással — az 1900—1918 között íródott másfél száz tudományos igényű és népszerűsítő munka, amellyel Kelemen Lajos — a későbbi levéltári főigazgató, Erdély történetének kiváló ismerője és művelője — megalapozta legendás szakmai és tudománynépszerűsítő hírét.

MOZES HUBA (közlő)

## BALÁZS FERENC ÉS SZABÉDI LÁSZLÓ KÖZÖS KÖNYVKIADÁSI TERVE 1935-BŐL

Az Utunk 1979. április 13-i számában Kántor Lajos két Balázs Ferenc-levelet tett közzé Szabédi László hagyatékából. Mindkettő a debreceni Augusztai szanatóriumából érkezett a kolozsvári tollforgató címére. Az 1935. szeptember 25-i levélben olvashatjuk a következőket:

„[...] No de számolj be, miképpen sáfárkodtál? Maradjon a könyvkiadás megkezdése tavaszra? Kétszáz cím (a Bejárom előfizetői), talán több is, Pálfi Károlynál van. — A közérthető Evangéliumot most súlyosbítom utószóval. [...] Esetleg az utolsó részletes tanulmány lesz. Talán emiatt egy hónapig is készülni fog. [...] Te azonban gondolkozz, és kezdj hozzá a könyvvedhez. A kiadást semmiért nem hagyjuk el [...]”

Az idézett sorok felderítetlen összefüggéseit az alábbi (ugyancsak Szabédi hagyatékából előkerült) fogalmazvány világítja meg:

### *Előfizetési fölhívás*

*Az utolsó másfél évtized erdélyi könyvtermésében sok tudományos kiadvány szerepel, de azok közül csak kevés foglalkozik azokkal az általános, az ember világnézetét, lelki, társadalmi, gazdasági életét, új erdélyi sorsában magára, feladataira való ráismerését elősegítő kérdésekkel, amelyeket pedig ismernünk és vitatnunk kell, ha életünk egyensúlyát meg akarjuk teremteni. Ilyen irányú, szabad- elvű, haladószellemű, de az élet egészséges mély gyökereitől el nem váló könyvek megírását, megiratását és kiadását vettük tervebe mi ketten alulírottak. Három-négy hónapi időközökben fognak ezek a köny-*

Megjelent a *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* XXV. évf. 1981. 2. számában, 193—194. l.